

Пашковський М.І.
*завідувач кафедри міжнародного права
та міжнародних відносин
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент*

RES JUDICATA ТА ПРЕЛІМІНАРНЕ ВИРІШЕННЯ МОЖЛИВИХ ЗВЕРНЕНЬ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до даних статистики Європейського суду з прав людини (далі також – Суд) з кожним роком збільшується кількість індивідуальних звернень, в середньому приблизно на 5 %. Переважна частка цих звернень (приблизно 95 %) визнаються неприйнятними [1], причому в більшості випадків таке рішення приймається суддею одноосібно (у 2011 році з 64500 індивідуальних звернень 47300 (тобто 73 %) були визнанні неприйнятними саме суддею одноосібно, що свідчить про очевидність неприйнятності звернень¹⁾ [2]. З іншого боку, за зверненнями, визнаними прийнятними у більш як 90 %, встановлюється порушення державами гарантій, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі також – Конвенція). Таким чином, судова статистика підтверджує факт низького рівня прийнятності переважної більшості індивідуальних звернень до Європейського суду з прав людини та високу частку з числа прийнятих звернень, за якими Судом встановлено порушення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Викладене свідчить і про те, що значна частина робочого навантаження суддів Європейського суду з прав людини складається з розгляду очевидно неприйнятних звернень до Суду.

Вищевказана судова статистика також беззаперечно свідчить про декілька інших важливих фактів: 1) про низький рівень правової культури осіб, які звертаються до Європейського суду з прав

---

¹ Відповідно до пункту 1 статті 28 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (у редакції Протоколу № 14-bis від 27.05.2009 року), що визначає компетенцію суддів, які засідають одноособово: “Суддя, який засідає одноособово, може оголосити неприйнятною або вилучити з реєстру справ заяву, подану згідно зі статтею 34 у випадках, коли таке рішення може бути прийнято без додаткового вивчення [виділено мною – М.П.]”.

людини з приводу порушення їх прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Знання Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та рівень поінформованості про практику Європейського суду з прав людини залишаються на незадовільному рівні, особливо у нових демократичних державах, навіть серед юристів-практиків; 2) про недостатню ефективність національних правових засобів захисту та поновлення порушених прав; 3) про недовіру громадян до національних судових та правоохоронних інститутів.

Вказані фактори позитивно (у сторону зростання) позначаються на кількості індивідуальних звернень до Європейського суду з прав людини та рівні його завантаженості (натепер можна стверджувати – на рівні його перевантаженості), що спонукає закликати до посилення критеріїв прийнятності, запровадження збору з індивідуальних звернень до Суду, залучення суддів з внутрішньодержавних судів до діяльності Європейського суду з прав людини, зміни механізму функціонування Суду тощо, що в цілому послаблює юрисдикційні можливості Європейського суду з прав людини, знижує рівень європейської системи захисту прав людини і може призвести до інших, не менш негативних наслідків.

Уявляється, що шляхи вирішення проблеми надлишковості кількості індивідуальних звернень до Суду слід шукати в національних юрисдикціях і вони повинні мати характер не лише усунення структурних/системних недоліків національних правових систем.

Чи можливо надати національній владі можливість прелімінарного (попереднього) розгляду потенційних індивідуальних звернень до Європейського суду з прав людини та вжиття ефективних заходів правового захисту з усунення порушень Конвенції та відновлення порушених прав? Якщо мова йде про створення такого національного правового інструменту, то постає питання про можливість ініціювання перегляду внутрішньодержавного судового рішення, що вже набуло законної сили, що також порушує питання про створення відповідної організаційної структури, національної процедури та дотримання державою принципу *res judicata*, визначеного в практиці Європейського суду з прав людини.

Необхідно не лише вжити заходи з підвищення правової культури населення з питань європейської системи захисту прав людини, але й створити дієві національні інститути з надання їм правової допомоги щодо звернення до Європейського суду з прав

людини. Це може бути аналог т.зв. «варшавського бюро», коли обізнаний в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Страсбурзького суду юрист (чи група юристів) безоплатно надає консультації з питань складання прийнятних з погляду на статей 34, 35 Конвенції звернень до Європейського суду з прав людини [3], або це має бути більш дієвий національний інструмент, що може виконувати не лише консультативні, але й посередницькі (медіаційні) функції у зносинах з відповідною державою. Реалізація проекту «варшавське бюро» вказала на ряд його недоліків: обмеженість кола суб'єктів надання правової допомоги лише одним адвокатом, обмеженість у фінансуванні вказаного проекту (фінансувався за рахунок Європейського суду з прав людини), обмеженість у часі («варшавське бюро» діяло всього кілька років), однак дозволяє відзначити зростання довіри громадян до вказаного інституту і можливість застосування на практиці таких національних (недержавних) консультаційних пунктів, насамперед в межах національної системи безоплатної правової допомоги. Чому саме безоплатної правової допомоги? Тому що відсутність судового збору зі звернень до Європейського суду з прав людини, зовнішня ілюзорна простота звернення (яка фактично дозволяє будь-якій особі, завантажити з веб-сторінки Суду формуляр звернення, заповнити графи формуляра та відправити звичайною поштою до Суду разом з копіями документів юридичної справи) поряд з певними національними ментальними факторами спонукає громадян звертатися до Суду не вдаючись до додаткових фінансових витрат, пов'язаних з отриманням кваліфікованої правової допомоги з боку юристів, обізнаних в європейській системі захисту прав людини.

Зазначені національні (недержавні) консультаційні пункти мають здійснювати такі функції: 1) надавати загальні консультації з приводу положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та відповідної практики Європейського суду з прав людини; 2) надавати допомогу у складанні чи рецензуванні звернень до Європейського суду з прав людини; 3) надавати допомогу з використання ефективних національних правових засобів захисту порушених прав.

Очевидно, що діяльність національних (недержавних) консультаційних центрів буде ефективною лише у випадку активізації урядових агентів з питань Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Європейського суду з прав людини.

Зокрема, це стосується можливості прелімінарного (попереднього) ознайомлення з індивідуальними зверненнями до Європейського суду з прав людини та їх розгляду з позицій поновлення національних юридичних процедур з перегляду правових рішень, якими констатовано відсутність порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Наразі в Україні Урядовий уповноважений з питань Європейського суду з прав людини таких повноважень не має, зокрема, Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визначає повноваження Урядового уповноваженого як Органу представництва у частині забезпечення виконання рішень Європейського суду, пов'язаних із життям заходів індивідуального та загального характеру [8].

З іншого боку, надання урядовому агенту з питань Конвенції та Суду права ініціювати перегляд правозастосовного (особливо судового) рішення порушує іншу важливу проблему – про сумісність такого повноваження з *res judicata*.

В своїй практиці, в тому числі у справах щодо України, Європейський суд з прав людини неодноразово звертався до аналізу національного законодавства з позицій дотримання національною владою принципу *res judicata*. У новітній історії Суду такий аналіз вперше було здійснено у справі «Брумареску проти Румунії», а щодо України – у справі «Совтрансавто Холдинг проти України».

У справі у справі «Совтрансавто Холдинг проти України» (заява № 48553/99) Європейський суд з прав людини констатував порушення *res judicata*: «В світлі справи «Брумареску...» Суд вважає, що судові системи, у яких існує можливість перегляду судових рішень в порядку нагляду (протесту) і, відповідно, ризик неодноразового скасування остаточних рішень, як у цій справі, є такими, що суперечать принципу правової певності, який є одним з головних аспектів верховенства права у сенсі п. 1 статті 6 Конвенції» [4].

У рішенні у справі «Науменко проти України» від 9 листопада 2004 року (Заява № 41984/98), Європейський суд з прав людини послався на практику, визначену у рішенні у справі «Рябих проти Росії» (заява № 52854/99) від 24 липня 2003 року [5] в якому було встановлено такі основні положення, що стосуються *res judicata*:

1) Право на справедливий судовий розгляд, гарантоване ст. 6 § 1 Конвенції, повинно тлумачитися в світлі Преамбули Конвенції, яка проголошує верховенство права спільною спадщиною Висо-

ких Договірних Сторін, а одним з основних аспектів верховенства права є принцип юридичної певності, який, серед іншого, вимагає, щоб остаточні рішення судів не могли бути поставлені під сумнів. «Право сторони на суд було б абсолютно примарним, якби внутрішнє законодавство Високих Договірних Сторін передбачало можливість скасувати остаточне рішення, яке вступило в законну силу, судом вищої ланки за поданням посадової особи».

2) «Правова певність передбачає дотримання принципу *res judicata*..., тобто принципу остаточності рішення, недопустимості повторного розгляду вже раз вирішеної справи. Цей принцип наполягає на тому, що жодна сторона не має права домагатися перегляду кінцевого і обов'язкового рішення тільки з метою нового слухання і вирішення справи. Повноваження судів вищої ланки переглядати рішення повинні використовуватися для виправлення судових помилок, помилок у здійсненні правосуддя, а не заміни рішень. Перегляд в порядку нагляду не може розглядатися як прихована апеляція, і сама можливість двох поглядів на один предмет не є підставою для повторного розгляду. Відхилення від цього принципу можливе тільки, коли воно спричинене незалежними і непереборними обставинами».

3) Порушення *res judicata* матиме місце, якщо перегляд рішення відбувається за поданням посадової особи, яка не була стороною в справі (особливо небезпечне ініціювання перегляду головою суду чи іншим суддею, що ставить під сумнів його чи суду неупередженість), що поглиблюється ситуаціями, коли такі повноваження були необмежені в часі, а судові рішення підлягали зміні безліч раз.

Вважаємо, що у випадку надання урядовому агенту права ініціювати перегляд правового рішення, яким не встановлено порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, порушення *res judicata* не матиме місце з огляду на такі аргументи:

1) перегляд ініціюється за ініціативою (розсудом) однієї з сторін спірних правовідносин – громадянина чи юридичної особи;

2) перегляд ініціюється неупередженою особою – урядовим агентом з питань Конвенції та Суду. Необхідно зауважити, що має бути вирішене питання про розмежування функцій представництва інтересів держави в Європейському суді з прав людини та функцій прелімінарного розгляду індивідуальних звернень до Суду. Останню функцію доцільно доручити інституту омбудсмена. Для України це є актуальним, зважаючи на те, що Уповнова-

женням Верховної Ради України з прав людини обрано колишнього Урядового уповноваженого з питань Європейського суду з прав людини В.В. Лутківську.

3) ініціювання та перегляд правових рішень за вказаним варіантом мають відбуватися протягом короткого часу (двох-трьох місяців), щоб не позбавляти права на звернення до Європейського суду з прав людини протягом шестимісячного терміну (п. 1 ст. 35 Конвенції).

4) для забезпечення правової певності за результатами перегляду орган, що здійснює перегляд (суд) повинен мати повноваження з констатації порушення Конвенції та визначення правовідновлювальних і правозахисних заходів, аналогічних індивідуальним, що встановлюються Європейським судом з прав людини, у тому числі у частині призначення розумної компенсації.

Джерела

1. Европейский суд по правам человека – Практическое руководство по критериям приемлемости. Руководство подготовлено отделом исследований. Рабочая версия документа представлена в декабре 2009 года. Документ был обновлён 31 марта 2011 года. – С. 7 [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.CEDH.coe.int/jurisprudence/Case-Law-analyse-jurisprudentielle/Case-Law-Analysis-Guide-sur-la-recevabilite-Admissibility-Guide).
2. European Court of Human Rights – Analysis of statistics 2011. – P. 6. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/11CE0BB3-9386-48DC-B012-AB2C046FEC7C/0/STATS_EN_2011.PDF
3. Lakoma K. Warsaw Lawyer. Pilot procect of the European Court of Human Rights // Third informal seminar for Government agents and other institutions on Pilot judgment procedure in the European Court of Human Rights and the future development of human rights' standards and procedures (Warsaw, 14–15 May 2009) In memory of Prof. Andrzej Stelmachowski (1925–2009). – Warsaw, 2009. – P. 212-226.
4. Рішення Європейського суду з прав людини від 25.07.2002 року у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України» (заява N 48553/99). – § 77 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.minjust.gov.ua/files/k_sovtransavto.zip
5. Рішення Європейського суду з прав людини від 9 листопада 2004 року у справі «Науменко [Світлана] проти України» (Заява № 41984/98). – § 91 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/files/Naumenko.zip>

Аннотация

Паиковский Н.И. Res judicata и прелиминарное решение возможных обращений в Европейский суд по правам человека. – Статья.

В статье рассматриваются некоторые правовые проблемы, обуславливающие необходимость учреждения национальных механизмов предварительного рассмотрения индивидуальных обращений в Европейский суд по правам человека и соответствия таких механизмов принципу res judicata.

Ключевые слова: Конвенция о защите прав человека и основных свобод, Европейский суд по правам человека, прелиминарное рассмотрение индивидуальных обращений.

Анотація

Паиковський М.І. Res judicata та прелімінарне вирішення можливих звернень до Європейського суду з прав людини. – Стаття.

У статті розглядаються деякі правові проблеми, що обумовлюють необхідність запровадження національних механізмів попереднього розгляду індивідуальних звернень до Європейського суду з прав людини та відповідності таких механізмів принципу res judicata.

Ключові слова: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, прелімінарний розгляд індивідуальних звернень.

Summary

Pashkovsky Mykola. Res judicata and preliminary examination of possible applications to the European Court of Human Rights. – Article.

The article discusses some of the legal issues causing the need to establish national mechanisms for prior review of individual complaints to the European Court of Human Rights and the relevant mechanisms such principle res judicata.

Keywords: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the European Court of Human Rights, the preliminary examination of individual complaints.